

Пекарчук А.В.

аспірантка

Пенітенціарна академія України

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРАВОСУДДЯ В ДЕРЖАВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Вступ. В умовах євроінтеграційних прагнень України особливої актуальності набуває дослідження конституційних засад правосуддя в державах Європейського Союзу. Розвиток і вдосконалення національної правової системи без врахування передового досвіду європейських держав у сфері правосуддя неможливий (принаймні у межах короткострокової перспективи). Відтак, дослідження вказаної нами тематики є важливим ураховуючи наступне.

По-перше, гносеологія означеної проблематики сприяє гармонізації українського законодавства з європейським правом. Вивчення конституційних основ правосуддя в країнах Європейського Союзу дозволяє визначити найкращі практики та механізми забезпечення верховенства права, незалежності судової влади та захисту людських прав. Що, у свою чергу, сприяє реформуванню української судової системи відповідно до європейських стандартів.

По-друге, дослідження означеної проблематики є важливим для розуміння і впровадження принципів правосуддя, закріплених у Європейській конвенції з прав людини та Хартії основних прав ЄС. Це дозволяє українським правникам глибше зрозуміти природу правових норм і механізмів їх реалізації, що сприяє підвищенню ефективності національної судової практики та захисту прав людини.

По-третє, актуальність дослідження зумовлена необхідністю забезпечення правової визначеності та стабільності в умовах інтеграційних процесів. Україна, прагнучи вступити до Європейського Союзу, має адаптувати свою правову систему до стандартів Європей-

ського Союзу. Дослідження конституційних засад правосуддя допомагає виявити можливі проблеми та виклики на цьому шляху, а також у подальшому виробити відповідні рекомендації для їх подолання.

Таким чином, дослідження конституційних засад правосуддя в державах Європейського Союзу є вкрай актуальним для України в контексті її євроінтеграційних прагнень та реформування національної правової системи.

Огляд останніх досліджень. Основна увага вітчизняних авторів зосереджується на проблемі формування органів конституційної юстиції. Так, у цьому аспекті відзначимо дослідження П. Захарченка та М. Мірошниченко, присвячене компаративному висвітленню добору суддів конституційних судів у таких державах як Німеччина, Франція, Іспанія, Португалія, Італія, у якому вчені дійшли висновку, що «провідним у процесі формування суддівського корпусу в державах-членах ЄС залишається фактор врахування високих професійних стандартів та стандартів особистої поведінки кандидатів на посади» [1, с. 127–133].

У цьому ж аспекті відзначимо і дослідження Б. Бондаренко [2, с. 26–35] та С. Омелян [3, с. 24–28], у яких розглядаються питання організації діяльності конституційного правосуддя, зокрема, в порівняльно-правовому вимірі.

Не можна не вказати, що предметом вивчення вітчизняних вчених були і конституційні засади органів публічної влади загалом. У цьому аспекті вкажемо на працю З. Кравцової, у якій авторка відзначає, що

«подальше реформування організації та здійснення державної влади в Україні має бути вирішені з урахуванням основних принципів права ЄС, зокрема субсидіарності та пропорційності, і досвіду держав-членів ЄС, при цьому головними чинниками мають бути історичні, економічні, політичні особливості нашої держави» [4, с. 88]. Наведена цитата є пропедевтичним положенням при вивченні означеного нами предмету гносеології цього дослідження.

Конституційне регулювання організації функціонування судової влади у окремих зарубіжних державах були предметом вивчення О. Буряк. Так, авторкою описано відповідний досвід Сполучених Штатів Америки та Федеративної Республіки Німеччини [5, с. 163–167].

Окремі аспекти піднятої проблематики були предметом обговорення вітчизняних науковців [6–7]. Однак, піднята нами проблематика має перманентний характер, що і визначає необхідність її вивчення. До того ж, слід вказати, що ми не будемо акцентувати увагу на конституційних положеннях окремих держав, ми розглянемо ті міжнародні норми, що стосуються усіх держав-членів Європейського Союзу, що і вирізняє наше дослідження серед інших.

Мета статті. Є висвітлення конституційних засад правосуддя в державах Європейського Союзу. Для цього було поставлено завдання проаналізувати установчі договори Європейського Союзу та Хартію основоположних прав Європейського Союзу.

Виклад основних положень. Як ми вказали вище, у цьому дослідженні ми окреслюємо загальні засади регулювання організації та здійснення правосуддя у державах Європейського Союзу. При цьому не зосереджуємо увагу на окремих державах та не аналізуємо конституції відповідних держав. А аналізуємо ті засади, що є обов'язковими для держав-членів європейського співтовариства через їх закріплення саме на рівні Європейського Союзу. Відповідно виникає необ-

хідність пояснити, чому йдеться саме про конституційні засади.

Ми не розглядаємо конституцію суто як нормативно-правовий акт; конституція передусім – це акт реалізації установчої влади народу [8, с. 42; 9, с. 21]; це суспільний договір про організацію та межі функціонування органів публічної влади та ін.

Європейський Союз є унікальним політичним та економічним утворенням, що поєднує суверенні держави-члени на основі спільних цінностей і правових норм. Загальні принципи регулювання організації та здійснення правосуддя в Союзі базуються на первинному і вторинному праві, які мають пріоритет над національними законодавствами. Ці принципи втілюються у правових актах, таких як Договір про Європейський Союз, Договір про функціонування Європейського Союзу та Хартія основоположних прав Європейського Союзу.

Конституційні засади в контексті європейського співтовариства слід розуміти як основні принципи і норми, закріплені у вищезазначених договорах і актах, які мають конституційний характер для всього Союзу. Це пов'язано з наступними аспектами:

1. Принцип верховенства права Європейського Союзу встановлює, що це право має пріоритет над національним правом держав-членів. Це означає, що національні суди зобов'язані застосовувати норми ЄС навіть у випадку їх конфлікту з національним законодавством.

2. Пряма дія. Деякі акти права Європейського Союзу мають пряму дію, тобто можуть бути безпосередньо застосовані в національних судах без необхідності їх імплементації в національне законодавство, що забезпечує одноманітність і ефективність правосуддя в межах Європейського Союзу.

3. Загальні принципи права. Серед них виділяються принципи пропорційності, правової певності, заборони зловживання правами, недискримінації та рівного ставлення, що закріплені у праві Європейського Союзу та підтверджуються судовою практикою.

4. Хартія основоположних прав Європейського Союзу. Хартія має юридичну силу та прирівнюється до установчих договорів. Вона закріплює засадничі права та свободи громадян Європейського Союзу і має конституційний характер для всіх держав-членів.

Відповідно до ст. 2 Договору про Європейський Союз «Союз ґрунтується на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, правовладдя та поваги до людських прав, включаючи права осіб, які належать до меншин. Ці цінності є спільними для держав-членів у суспільстві, в якому панують плюралізм, недискримінація, толерантність, справедливість, солідарність і рівність між жінками та чоловіками» [10].

Вказані цінності є орієнтиром діяльності усіх органів публічної влади у державах-членах Союзу, у тому числі й судових органів. Доречно наголосити, що подібні цінності закріплені і в Конституції України, що вказує на розуміння важливості людських прав, рівності і толерантності тощо, зокрема як цінностей українського суспільства.

Ст. 19 цього Договору забезпечує функціонування Суду Європейського Союзу для забезпечення дотримання права при тлумаченні і застосуванні Договорів. Суд має юрисдикцію розглядати позови, що подаються державами-членами, інституціями ЄС та окремими особами.

Ця норма є важливою для організації та функціонування судів на національному рівні виходячи з необхідності виконання рішень Суду ЄС, а також імплементації його практики, зокрема, у якій розкривається зміст положень *acquis communautaire*. Важливим аспектом є те, що рішення Суду ЄС мають пряму дію і зобов'язують національні суди враховувати їх при винесенні своїх рішень, що сприяє єдності *acquis communautaire*. Суд також відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного захисту прав громадян і бізнесу в межах Європейського Союзу, забезпечуючи дотримання правовладдя.

Відповідно до ст. 67 Договору про функціонування Європейського Союзу, Союз є простором свободи, безпеки і справедливості, з повагою до основоположних прав і різних правових систем та традицій держав-членів. «Союз докладатиме зусиль для забезпечення високого рівня безпеки за допомогою заходів із запобігання та боротьби зі злочинністю, расизмом і ксенофобією, а також за допомогою заходів щодо координації та співпраці між поліцією, судовими органами та іншими компетентними органами, а також шляхом взаємного визнання судових рішень у кримінальних справах і, якщо необхідно, шляхом наближення кримінального законодавства. Союз полегшує доступ до правосуддя, зокрема через принцип взаємного визнання судових та позасудових рішень у цивільних справах» [11].

У наведеній статті окрім підтвердження зазначених вище цінностей, окрему увагу приділяється взаємодії окремих державних органів (у тому числі судових) задля забезпечення правопорядку, а також відзначається про необхідність забезпечення доступу до правосуддя.

Ст. 81 Договору охоплює судове співробітництво у цивільних справах, що має транскордонні наслідки, та забезпечує сумісність норм про колізії законів та юрисдикцію, а також сприяє визнанню та виконанню судових рішень у цивільних та комерційних справах. Окрім цього, зазначається також, що Європейський Парламент і Рада, діючи відповідно до звичайної законодавчої процедури, ухвалюють акти, спрямовані на забезпечення ефективного доступу до правосуддя, розробку альтернативних методів вирішення спорів, підтримку навчання суддів і судового персоналу. А ст. 82 серед іншого містить положення про гармонізацію аспектів кримінального права, таких як права обвинувачених осіб [11].

Протоколи та декларації, що додаються до Договорів, також можуть містити положення, що впливають на організацію і здійснення

правосуддя. Вони можуть визначати деталі щодо застосування конкретних статей або принципів, що регулюють правосуддя.

Ці положення забезпечують правові рамки для здійснення правосуддя в межах Європейського Союзу, визначаючи компетенції і механізми, що забезпечують захист прав і свобод громадян та ефективне функціонування судової системи в Європейському Союзі.

Висвітлюючи предмет нашого дослідження, не можна оминати увагою такий міжнародний договір як Хартія основоположних прав Європейського Союзу, у якій закріплено основоположні права, свободи, а також вказано на принципи, яких повинні дотримуватися інституції Європейського Союзу та держави-члени при застосуванні *acquis communautaire*.

Хартія основоположних прав Європейського Союзу має таку юридичну силу, що і установчі договори перша прирівнюється до других. Вона має конституційний характер для всіх держав-членів Європейського Союзу.

Означений міжнародний договір містить кілька норм, які безпосередньо стосуються правосуддя. Так, у першу чергу вкажемо на ст. 47, що визначає право на ефективний засіб правового захисту і справедливий суд [12]. Норми цієї статті гарантують право кожного на ефективний засіб правового захисту та справедливий і публічний судовий розгляд в розумний строк незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону.

Ця стаття гарантує, що кожна особа має доступ до суду для захисту своїх прав, якщо вони порушені. Це означає, що держави-члени повинні забезпечити ефективні судові механізми для захисту прав, передбачених *acquis communautaire*.

Це положення є основоположним для правової системи ЄС, оскільки воно гарантує, що громадяни мають можливість оскаржувати порушення своїх прав. Відповідно й судові процедури повинні бути ефективними і забезпечувати справедливість.

Окрім цього ця стаття встановлює низку вимог до правосуддя. Так, положення статті гарантує, що судовий процес має бути *справедливим, публічним і відбуватися у розумні строки*. Суд повинен бути *незалежним і неупередженим*, а також *створеним відповідно до закону*. Крім того, передбачено право на безкоштовну юридичну допомогу, якщо це необхідно для ефективного доступу до правосуддя.

Забезпечення справедливого судового розгляду є ключовим елементом правовладдя. Незалежність і неупередженість суду є основними вимогами для гарантування справедливості. Публічність судового процесу сприяє прозорості та підзвітності правосуддя. А розумний строк розгляду справи є важливим для запобігання надмірним затримкам, які можуть порушувати права осіб на справедливий процес.

Щодо безкоштовної юридичної допомоги, то це положення забезпечує доступ до правосуддя для всіх осіб, включаючи тих, хто не може собі дозволити оплатити юридичні послуги. Це є важливою гарантією соціальної справедливості та рівності перед законом.

Водночас, у Хартії є й інші статті, спрямовані на забезпечення основоположних прав людини в контексті правосуддя, які закріплюють важливі принципи, такі як право на справедливий суд, презумпція невинуватості, принцип законності і пропорційності, а також захист від подвійного притягнення до відповідальності.

Висновки. Таким чином, загальні засади регулювання організації та здійснення правосуддя в Європейському Союзі, що визначені у договорах про створення та функціонування Союзу, а також у Хартії основоположних прав Європейського Союзу є обов'язковими для всіх держав-членів, оскільки вони забезпечують: 1) гармонізацію правосуддя: забезпечують єдині стандарти і принципи правосуддя, що дозволяє уникнути розбіжностей у застосуванні права між різними державами-членами; 2) захист прав громадян: гарантують, що громадяни ЄС мають однаковий рівень захи-

сту своїх прав незалежно від того, в якій державі-члені вони знаходяться; 3) правову певність: створюють передбачувану і стабільну правову систему, де громадяни і бізнес можуть бути впевнені у своїх правах і обов'язках. Відтак, конституційні засади, закріплені на рівні Союзу, є фундаментальними для забезпечення єдності, стабільності та ефективності правової системи Європейського Союзу.

Анотація

У дослідженні розглянуто основні принципи регулювання організації та здійснення правосуддя в державах-членах Європейського Союзу, не фокусуючись на конкретних країнах та їхніх конституціях. У роботі висвітлено ті засади, які є обов'язковими для держав-членів через їх закріплення на рівні Європейського Союзу. Конституція розглядається не лише як нормативно-правовий акт, але як суспільний договір про організацію та межі функціонування органів публічної влади.

Відзначено, що Європейський Союз є унікальним політичним та економічним утворенням, що об'єднує суверенні держави на основі спільних цінностей і правових норм. Загальні принципи регулювання правосуддя в Європейському Союзі базуються на первинному і вторинному праві, які мають пріоритет над національними законодавствами. Ці принципи втілені у правових актах, таких як Договір про Європейський Союз, Договір про функціонування Європейського Союзу та Хартія основоположних прав Європейського Союзу.

Конституційні засади в контексті Європейського Союзу розуміються як основні принципи і норми, закріплені у вищезазначених договорах і актах, що мають конституційний характер для всього Союзу.

Резюмується, що загальні засади регулювання організації та здійснення правосуддя в Європейському Союзі, що визначені у договорах про створення та функціонування Союзу, а також у Хартії основоположних прав Європейського Союзу є обов'язковими для всіх держав-членів, оскільки вони забезпечують: 1) гармонізацію правосуддя: забезпечують єдині стандарти і принципи правосуддя, що дозволяє уникнути розбіжностей у застосуванні права між різними державами-членами; 2) захист прав громадян: гарантують, що громадяни ЄС мають однаковий рівень захисту своїх прав незалежно від того, в якій державі-члені вони знаходяться; 3) правову певність: створюють передбачувану і стабільну правову систему, де громадяни і бізнес можуть бути впевнені у своїх правах і обов'язках. Відтак, конституційні засади, закріплені на рівні Союзу, є фундаментальними для забезпечення єдності, стабільності та ефективності правової системи Європейського Союзу.

Ключові слова: доступ до суду, ефективний судовий захист, конституція, правосуддя, справедливість, Хартія основоположних прав Європейського Союзу.

Pekarchuk A.V. Constitutional principles of justice in the European Union states

Summary

The study examines the basic principles of regulating justice organization and administration in the European Union member states without focusing on specific countries and their constitutions. The paper covers those principles that are mandatory for member states due to their consolidation at the level of the European Union. The Constitution is considered not only

as a normative legal act, but as a social contract on the organization and limits of the public authorities functioning.

It is noted that the European Union is a unique political and economic entity that unites sovereign states on the basis of common values and legal norms. General principles of justice regulation in the European Union are based on primary and secondary law, which have priority over national legislation. These principles are embodied in legal acts such as the Treaty on European Union, the Treaty on the Functioning of the European Union and the Charter of Fundamental Rights of the European Union.

Constitutional foundation in the context of the European Union are understood as basic principles and norms established in the above-mentioned treaties and acts that possess a constitutional nature for the entire Union.

It is summarized that the general principles of regulation of justice organization and administration in the European Union, defined in the treaties on the establishment and functioning of the Union, as well as in the Charter of Fundamental Rights of the European Union, are mandatory for all member states, as they ensure: 1) harmonization of justice: provide unified standards and principles of justice allowing to avoid differences in the application of law between different member states; 2) protection of citizens' rights: guarantee that EU citizens have the same level of their rights protection regardless of which member state they are in; 3) legal certainty: make a predictable and stable legal system where citizens and businesses can be sure of their rights and obligations. Therefore, the constitutional principles established at the level of the Union are fundamental to ensure the unity, stability and efficiency of the European Union legal system. Art. 47 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union establishes important principles that guarantee an effective remedy and a fair trial.

Key words: access to court, effective judicial protection, constitution, justice, fairness, Charter of Fundamental Rights of the European Union.

Список використаних джерел:

1. Захарченко П.П., Мірошниченко М.І. Порядок формування органів конституційного контролю в державах-членах Європейського Союзу: у фокусі компаративізму. *Нове українське право*. 2022. Вип. 6. Т. 1. С. 127–133.
2. Бондаренко Б. Формування складу конституційного суду як складник механізму забезпечення його незалежності. *Український часопис конституційного права*. 2020. № 1. С. 26–35.
3. Омелян С.Б. Забезпечення конституційного правосуддя у демократичних державах із європейською моделлю конституційного контролю. *Право і суспільство*. 2016. № 1. Ч. 2. С. 24–28.
4. Кравцова З.С. Конституційно-правові засади організації та здійснення державної влади у державах-учасниках ЄС. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №12. С. 88–91.
5. Буряк О.В. Конституційні основи організації судової влади у зарубіжних країнах. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1(14). С. 163–167.
6. Гончарук Ю.Г., Борик Ю.О. Деякі аспекти підготовки професійних суддів як один із елементів судової реформи: міжнародний досвід та перспективи його використання в Україні. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (29 жовтня 2021 р., Чернівці)/ редкол.: О.В. Щербанюк та ін. Чернівці: 2021. С. 26–29.
7. Нестерчук Л.П. Реалізація принципу спеціалізації судів України у порівнянні з країнами західної Європи. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Мате-

- ріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (29 жовтня 2021р., Чернівці)/ редкол.: О.В. Щербанюк та ін. Чернівці: 2021. С. 51–54.
8. Кучук А.М. Право в умовах постмодерну: правовий дискурс: монографія. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 130 с.
 9. Кучук А.М., Завгородня Ю.С. Конституційне право. Частина 1: [Навчально-методичний посібник.] Дніпро: Середняк Т.К., 2023. 128 с.
 10. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union – Consolidated version of the Treaty on European Union – Protocols – Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007. URL <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012M%2FTXT> (дата звернення 20.06.2024).
 11. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union – Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union – Protocols – Annexes – Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007. URL <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT> (дата звернення 20.06.2024).
 12. Charter of Fundamental Rights of the European Union. 2012/C 326/02. URL <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT> (дата звернення 20.06.2024).